

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een algemene normtheorie toegepast op open normen in het belastingrecht

Rustenburg, P.

Citation

Rustenburg, P. (2020, May 14). *Een algemene normtheorie toegepast op open normen in het belastingrecht*. Meijers-reeks. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/87896>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/87896>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/87896> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Rustenburg, P.

Title: Een algemene normtheorie toegepast op open normen in het belastingrecht

Issue Date: 2020-05-14

De in dit onderzoek ontwikkelde theorie is in eerste instantie toegepast op het onderscheiden van soorten normen in het fiscale systeem. In dit aanhangsel wordt aangetoond dat deze theorie kan worden veralgemeniseerd tot een normtheorie die kan worden toegepast op elk willekeurig rechtsgebied. De normtheorie voor een rechtsgebied wordt gegrond op andere, voor dat rechtsgebied geëigende definities van normen en functievoorschriften. Dit maakt het mogelijk gelijksoortige normtheorieën in wetenschappelijk onderzoek met elkaar te vergelijken en gelijkkluidende definities te hantieren voor de onderscheiden soorten normen. Het eerste deel, paragraaf 9.1, behandelt het verband tussen norm en normtheorie waarin de definities uit dit onderzoek, resp. **def.1**, **def.2** en **def.3** als voorbeeld dienen. Aan de hand hiervan wordt uitgaande van algemene definities voor normen de normtheorie veralgemeniseerd voor een rechtsgebied. Een normdefinitie is daarin constitutief voor een normtheorie.

In het tweede deel, paragraaf 9.2 wordt het verband behandeld tussen normtheorie en systeem. De normtheorie bevat de gedefinieerde normen die de basis vormen voor een normatief systeem. De gedefinieerde normen zijn noodzakelijk om de doelstelling van het systeem te realiseren. Voor de constructie van een systeem kan gebruik worden gemaakt van de systeemtheorie. Op de systeemtheorie zelf wordt in dit aanhangsel niet verder ingegaan. Opgemerkt wordt dat een normtheorie niet gebonden is aan één systeemrealisatie maar in meerdere varianten kan worden gerealiseerd. In zoverre is een normtheorie ook constitutief voor de constructie van een normstelsel zoals dat in de realiteit moet gaan functioneren.

9.1 VERBAND TUSSEN NORM EN NORMTHEORIE

Een definitie van een norm is constitutief voor een normtheorie. De algemene definitie van een norm in dit onderzoek is:

[def.1] een norm is “een (eind)toestand die voor een categorie van personen of zaken de gewone is of waarnaar zij zich kunnen of moeten richten.”

De definitie voor een rechtsnorm is als volgt geformuleerd:

[def.2] Een rechtsnorm is “een functievoorschrift dat door een in de rechtsorde geïnstitutionaliseerde normgever voor een bepaalde categorie van personen of zaken wordt uitgevaardigd en waarnaar zij zich moeten richten met in acht name van de rechtsgevolgen.”

De formule van de norm is $\forall \varepsilon \in E$ 'imperatief' φ met de bestanddelen:

ε : staat voor entiteiten, entiteiten zijn subjecten of objecten.
 E : de gedefinieerde verzameling met kenmerken waaraan de entiteiten moeten voldoen; dit wordt aangegeven met $\varepsilon \in E$.
 'imperatief' verplichte actie voor alle elementen van de verzameling E .
 φ : het uit te voeren functievoorschrift met resultaat $y = \varphi(\varepsilon)$.

Open normen in rechtsgevolgen maken geen deel uit van dit onderzoek. Formeel vinden twee beoordelingen plaats voor een geval c :

- i. Een beoordeling of entiteit ε toegerekend mag worden aan de verzameling E , dit is een kwalificatie die wordt weergegeven in $\forall \varepsilon \in E$.
- ii. Een beoordeling of het resultaat $y = \varphi(\varepsilon)$ behorend bij geval c waaruit de rechtsgevolgen voortkomen. Deze beoordeling is weergegeven in **als** $c = \varphi(\varepsilon)$ **dan** r_1 **anders** r_2 ; daarin stellen r_1 en r_2 rechtsgevolgen voor.

Vervolgens is uit de vorige definitie de definitie van een open norm afgeleid:

[def.3] Een open norm is “een rechtsnorm waarin de normgever voor de inhoud van de norm verwijst naar een voorschrift in het reële systeem dat als functievoorschrift wordt aangemerkt.”

Algemeen geldt dat elke normdefinitie de hieruit afgeleide normdefinities omvat. Dit geldt uiteraard ook voor de bij een definitie behorende verzameling van normen: deze verzameling normen omvat de verzamelingen van de uit een normdefinitie afgeleide definities met de bijbehorende verzamelingen. Stel nu in dit onderzoek de verzameling normen bij **def.1** is N , bij **def.2** is het N^1 , en voor **def.3** is het N^2 .

Nu geldt $N \supset N^1 \supset N^2$. Aangezien een norm constitutief is voor een normtheorie zijn de drie normtheorieën op dezelfde wijze met elkaar verbonden. Zou bijvoorbeeld een andere **def.3** uit **def.2** worden gedefinieerd dan blijven **def.1**. en **def.2** ongewijzigd. Ook is het mogelijk uit eenzelfde definitie een of meerdere definities af te leiden, bijvoorbeeld meerdere definities uit **def.3** die kunnen worden aangegeven met **def.3.1**, **def.3.2**, etc.

In de basisvorm $\forall \varepsilon \in E$ 'imperatief' φ ontstaat door invulling of definitie van de afzonderlijke bestanddelen een concrete norm. Binnen de normtheorie worden kenmerken of eigenschappen toegevoegd. Zodra een bestanddeel een andere definitie of waarde wordt gegeven ontstaat een nieuwe norm. Bij-

voorbeeld **def.3** wijzigt φ in $p\varphi$ waardoor een nieuwe norm wordt gecreëerd $\forall \varepsilon \in E$ 'imperatief' $p\varphi$ met de bijbehorende normtheorie (die deel uitmaakt van de normtheorie van **def.2** die weer deel uitmaakt van de normtheorie van **def.1**).¹

Een norm kan ook als een zelfstandig object, een entiteit ε , met attributen worden beschouwd. Een object wordt gekarakteriseerd door attributen die het object bezit of daaraan kunnen worden toegekend. Tot de attributen behoren in elk geval $\varepsilon \in E$, 'imperatief' en φ .² Het object norm gedefinieerd als norm v heeft attributen a_i , $i = 1, 2, \dots \dots n$.³

Stel N is de verzameling van alle definieerbare normen v . Dan geldt $\forall v \in N$ $|v$ 'constitueert' ψ_v , met ψ_v de normtheorie die op de definieerbare norm v is gegrondvest. Opgemerkt wordt dat deze verzameling zichzelf bevat, immers de verzameling van normen voldoet ook zelf aan de definitie van een norm.

Terzijde: op verzamelingen die zichzelf niet bevatten is de Russell paradox gebaseerd.⁴ R is de verzameling van verzamelingen die zichzelf niet bevatten. Stel R bevat zichzelf, dan is R in tegenspraak met zichzelf. Dan moet dus gelden dat R zichzelf bezit, maar R bevat zichzelf niet. Ook dat is een tegenspraak, waaruit de paradox blijkt.

Elke norm $v \in N$ heeft de vorm $\forall \varepsilon \in E$ 'imperatief' φ . Uit de definitie van de basismorm volgen de concrete attributen die aan v worden toegekend:

- a_1 : E soort adressaten
- a_2 : 'imperatief', vorm van uitvoeren
- a_3 : φ soort voorschriften
- a_4 : geldigheid
- a_5 : normgever
- a_6 : ...
- a_n : ...

-
- 1 φ blijft qua soort voorschrift een functievoorschrift waaraan een predicaat p is toegevoegd. Het resultaat is in dit geval $y = p\varphi(\varepsilon)$
 - 2 De 'imperatief' moet in dit geval worden vervangen door een bijpassend infinitief, descriptief, prescriptief of constructief, anders gezegd een ε die zich kwalificeert voor E voert het voorschrift φ uit overeenkomstig de 'imperatief'.
 - 3 Het aantal attributen van een object is oneindig, dit heeft Leibniz al bewezen. Zie F. Waismann, Symposium Verifiability, p. 121 -134 in *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*, Vol 19, 1945. p. 125.
 - 4 Zie G. Frege, *Grundgesetze der Arithmetik*, Mentis Paderborn 2009, p. 549. Zijn oorspronkelijk in 1893 (deel 1) en in 1903 (deel 2) uitgegeven *Grundgesetze der Arithmetik* was een baanbrekende poging om de wetten van de rekenkunde uit de logica af te leiden. Vlak voor definitieve publicatie van deel 2 ontving Frege een brief van Bertrand Russel waarin deze aantoonde dat de axioma's van Frege tot een tegenstelling leidden, de z.g. Russel paradox. De ongelukkige Frege onderkende de paradox maar putte enige troost uit 'solatium miseries, socios habuisse malorum' (het is een troost voor de ongelukkige om leedgenoten te hebben). Zie ook B. Russel, *Geschiedenis van de westerse filosofie*, Utrecht Servire 2003, p. 859. Russel acht Frege een figuur van betekenis die volledig onbekend bleef totdat, zegt Russel 'ik, in 1903, de aandacht op hem vestigde'.

Een normtheorie ψ_v definieert de basisnorm v zodanig dat alle beoogde gevallen of zaken binnen de theorie vallen. De klasse van normen binnen ψ_v is een equivalentieklasse, dat wil zeggen alle afgeleide normen in de betreffende theorie ψ_v voldoen aan de definitie van v . Anders gezegd, de basisnorm v van elke equivalentieklasse is constitutief voor de hiermee verbonden normtheorie ψ_v .

Stel de theorie ψ_v definieert k normen η_i , $i = 1, 2, \dots, k$. Dan geldt voor alle η_i $\forall \varepsilon \in E_{\eta_i}$ 'imperatief' φ_{η_i} , in deze formule betekent φ_{η_i} een functievoorschrift per norm η_i .

Elke norm η_i is voorzien van een voorschrift: φ_{η_i} (algoritme), dit kan worden beschouwd als een zelflerend algoritme⁵, een 'imperatief' en een gekwalificeerde ε waarvoor ook φ_{η_i} geldt.

η_0 : norm, $\forall \varepsilon \in E_{\eta_0}$ 'imperatief' φ_{η_0} , hierin kan vervolgens onderscheid worden gemaakt bijvoorbeeld naar entiteiten ε (subjecten en objecten) en naar soort functievoorschriften φ_{η_i} (handelingsvoorschriften, waardeeringsvoorschriften).

η_1 : open norm, $\forall \varepsilon \in E_{\eta_1}$ 'imperatief' φ_{η_1} , p = bepaald geeft een directe link naar φ_{η_1} , p = onbepaald een 'software-agent' die φ_{η_1} in $\mathcal{R}$ uitvoert.

η_2 : delegatienorm, $\forall \varepsilon \in E_{\text{bevoegd}}$ 'mag doen' φ_d .

η_3 : ministeriële regeling, $\forall \varepsilon \in E_{\text{bevoegd}}$ 'stelt op' φ_m .

...

De voorafgaande formules illustreren dat in een normtheorie alle mogelijke normen kunnen worden gedefinieerd.⁶ Niet alleen de naar inhoud onderscheiden soort normen maar ook de imperatief kan worden aangepast, bijvoorbeeld een norm voor delegatie van bevoegdheden, een norm voor autorisatie, etc.

Hierna wordt meer in detail ingegaan op de vaststelling van entiteiten. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt in het voorschrift voor φ en het voorschrift voor ε , resp. het φ -algoritme en ε -algoritme.

Entiteiten worden ook beschouwd als rechtsnormen. Een entiteit moet binnen een normtheorie ψ_v op haar juridische betekenis worden vastgesteld. In de hiervoor genoemde normen heeft ε betrekking op de verzameling E waarvoor functievoorschrift φ (het φ -algoritme) moet worden uitgevoerd. Bij de uitvoering maakt φ gebruik van entiteiten die een vast onderdeel vormen van het algoritme. De betekenis die aan een ε moet worden toegekend wordt binnen ψ_v bepaald. De betekenis kan afwijken van de betekenis die hieraan in het gewone taalgebruik is toegekend. De aan ε toegekende bete-

5 Zelflerend betekent dat φ_{η_i} op elk tijdstip t actueel alle geldige rechtsregels bevat en bijwerkt.

6 Zijn de basisnormen (a) niet elkaar in tegenspraak, (b) onafhankelijk, (c) toereikend zijn om alle normen hieruit te deduceren, en (d) noodzakelijk, dan is sprake van een geaxiomatiseerd theoriesysteem. K.R. Popper, *Logik der Forschung*, Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1976, p. 41.

kenis binnen ψ_v kan bijvoorbeeld volgen uit een definitie, fictie, jurisprudentie, classificatie, kwalificatie, etc. Ook de toekenning of vaststelling van een betekenis kan worden beschouwd als een voorschrift dat op de betreffende ε van toepassing is (het ε -algoritme). Het voorschrift is afhankelijk van de onderscheiden rechtsnormen zoals in de theorie voor ε is afgeleid. Daartoe behoren naast bijvoorbeeld entiteiten volgens spraakgebruik of definitie ook entiteiten als vage norm, kwalificatienorm,⁷ *q-norm* voor toedeling,⁸ abstract begrip en onbepaald begrip. Op de laatstgenoemde entiteiten is een meer ingewikkeld voorschrift van toepassing. Bijvoorbeeld in geval van een ε als vage norm moet aan de hand van attributen worden bepaald of een gegeven entiteit uit een geval c daarmee wel of niet overeenstemt.

Stel de entiteit van geval c is ε_c , de rechtsnorm hiervoor in ψ_v is ε_v . Het voorschrift voor het vaststellen van de juridische betekenis van een entiteit ε_v wordt aangegeven met ϕ .⁹

De algemene formule in de theorie hiervoor luidt $\forall \varepsilon_c \in \psi_v$ 'imperatief' ϕ . Het voorschrift ϕ dat op ε_c van toepassing is wordt formeel weergegeven als $\phi(\varepsilon_c)$.

Vergelijking van ε_c met ε_v op basis van voorschrift ϕ geeft een resultaat. De vergelijking is: **als** $\phi(\varepsilon_c) = \varepsilon_v$ **dan** r_1 **anders** r_2 , per geval c in vergelijking met ε_v zal het resultaat in r_1 en r_2 verschillend zijn.

- Voor een vage norm geldt $r_1 = \varepsilon_c$; vervolg in r_2 indien $r_1 \neq \varepsilon_c$ (ε_c valt buiten de grens van ε_v).
- Abstract of algemeen begrip: idem, indien r_2 dan behoort ε_c niet tot het abstracte of onbepaalde begrip. Eventueel vervolg met toetsing aan een andere norm.
- Kwalificatienorm: idem, indien r_2 dan vervolg met toetsing aan andere norm of aangepaste ε_c (herkwalificatie van ε_c).
- *q-norm* voor toedeling: $r_1 = \varepsilon_c$ of $r_2 = \varepsilon_v$.

De voorafgaande formules zijn bedoeld om op basis van een voorschrift de juridische betekenis van een entiteit, een object of een subject, in een bepaalde normtheorie vast te stellen. Dergelijke voorschriften, hier ϕ genoemd, vormen onderdeel van een normtheorie.

Als voorbeeld kan de ontwikkeling van een normtheorie worden toegepast op de gewoonte. Daartoe wordt v als basisnorm voor de normtheorie ψ_v gedefinieerd. Een gewoonte moet voldoen aan bepaalde criteria om als zodanig te worden erkend.¹⁰ De basisnorm wordt als volgt gedefinieerd:

7 Zie paragraaf 5.3.2.

8 Zie paragraaf 5.3.2 *Quantifiers*. De *q-norm* als verdelingsfunctie heeft betrekking op a posteriori verdeling van het resultaat $y = \varphi(\varepsilon)$.

9 Ter onderscheid van φ als symbool voor functievoorschriften wordt het symbool ϕ aangewend voor entiteitvoorschriften. Beide symbolen zijn phi.

10 Daarop wordt in dit kader niet verder ingegaan.

v : gewoonte die voor natuurlijke personen als ongeschreven regel geldt en waarnaar zij zich behoren te richten. In formule vorm $\forall \varepsilon \in E_{\text{natuurlijk persoon}}$ 'behoren' $\varphi_{\text{gewoonte}}$.

v constitueert een normtheorie ψ_v met attributen:

a_1 : E is gedefinieerd als de verzameling natuurlijke personen,

a_2 : 'imperatief' staat voor 'behoren'

a_3 : φ staat voor een voorschrift voor een gewoonte, φ zal in het algemeen uit ongeschreven regels bestaan die mondeling worden doorgegeven of worden overgenomen. Het onderscheid in soorten φ binnen ψ_v wordt bepaald door wat wordt beoogd met de theorie. Bijvoorbeeld in geval gewoonten onderzocht worden in verband met normen en waarden zal een bepaalde waarde als soort φ worden onderscheiden (waarde is fatsoen, gezondheid, respect, vrijheid, etc.).

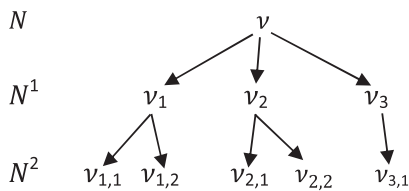
a_4 : bron

etc.

Binnen ψ_v kunnen van v afgeleide normen per soort gewoonte worden gedefinieerd, bijvoorbeeld de gewoonte om elkaar een hand te geven, of de gewoonte om te sparen. Ook kan de verzameling E nauwkeuriger worden aangegeven, bijvoorbeeld natuurlijke personen die man zijn en ouder dan 18 jaren sparen gewoonlijk. Merk op dat een op bepaald moment vaststaande gewoonte is ontstaan uit gedragingen, gebruiken en opvattingen van personen. Verandert de gewoonte dan zal de norm hierop worden aangepast.

Uit de in ψ_v afgeleide normen ontstaan equivalente subklassen van normen, waaruit weer equivalente subsubklassen van normen ontstaan. Binnen ψ_v ontstaat een soort boomstructuur van normen zoals in schema 9 weergegeven.

Normtheorie ψ_v

Elke v heeft de vorm $\forall \varepsilon \in E$ 'imperatief' φ

Schema 9. Equivalente klassen van normen.

Deze structuur volgt logisch uit de definitie en afleiding van de normen zoals in de normtheorie opgenomen. In een systeemrealisatie vormt zich naar mijn mening een bijkomend voordeel van een betere beheersbaarheid van complexiteit en meer inzichtelijkheid van de gevolgen van vervanging of wijziging van normen.

Normtheorieën met dezelfde equivalente klasse normen kunnen met elkaar worden vergeleken. Er kan ook een gelaagdheid in normen worden aangebracht zoals hiervoor al aangegeven met **def.1** (normen), **def.2** (rechtsnormen) en **def.3** (open normen) en de niet-open normen die in dit geval bestaat uit de verzameling rechtsnormen zonder open normen. Op rechtsgebied kan in de voorgaande structuur vanaf **def.2** de normtheorie worden vergeleken met andere normtheorieën in dezelfde equivalentieklasse.

De vraag is of een bepaalde normtheorie ψ_v kan worden gefalsifieerd. Indien dat mogelijk is zou dat betrekking hebben op de constituerende definitie v van de normtheorie. De vraag kan aldus worden geherformuleerd: kan een gedefinieerde norm, in de zin van de voorgaande theorie opgesteld, worden gefalsifieerd? Binnen een normtheorie wordt een geval getoetst aan de hand van de vergelijking:

θ_1 : als $c = \varphi(\varepsilon)$ dan r_1 anders r_2

Het door de rechter gevolgde voorschrift en de toegepaste methodiek voor de toetsing van geval c aan de norm wordt voorgesteld door $\omega(\theta_1)$. Gewoonlijk volgt hieruit een logisch ware uitspraak, in uitzonderingsgevallen kan het voorkomen dat hieruit een aanpassing van φ voortvloeit, dit is echter geen falsificatie van ψ_v .

Het antwoord luidt dus ontkennend, een norm is waar noch onwaar en kan niet empirisch worden gefalsifieerd.¹¹ Wel kan een constituerende v van ψ_v worden aangepast of vervangen door een nieuwe definitie. Men zou dit een quasi-falsificatie kunnen noemen.¹²

9.2 VERBAND TUSSEN NORMTHEORIE EN SYSTEEM

Een normtheorie ψ_v vormt de basis voor een normatief systeem waarvoor de normen worden geformuleerd die noodzakelijk zijn om de doelstelling van het systeem te realiseren. In het systeem wordt vormgegeven aan de uitvoering, de handhaving en bevoegdhedentoekenning.

Bijvoorbeeld Hart onderscheidt in zijn normtheorie twee soorten regels.¹³ De 'primary rules' die zijn bedoeld om mensen bepaalde acties te laten doen of na te laten. Deze regels zijn van de vorm $\forall \varepsilon \in E_{\text{mensen}} \text{'imperatief'} \varphi_{\text{actie}}$. De 'secondary rules' zijn bedoeld om bevoegdheden over te dragen voor het

11 Een normtheorie vormt per definitie geen afbeelding van de werkelijkheid maar dient om de werkelijkheid te beïnvloeden of aan te passen. De norm in het verkeer om rechts te rijden kan niet worden gefalsifieerd, wel vervangen door de norm om links te rijden indien dat de voorkeur zou hebben. Het overtreden van een norm is ook geen falsificatie van een norm, de norm blijft neutraal van kracht.

12 Zie paragraaf 5.1.3.2.

13 Hart a.w., p. 81.

actueel houden van de ‘primary rules’ en toezicht op de uitvoering van de regels. De ‘secondary rules’ zijn van de vorm $\forall \varepsilon \in E_{\text{sec}} \text{ ‘permissief’ } \varphi_{\text{sec}}$ waarin E_{sec} de verzameling subjecten voorstelt die zijn gekwalificeerd en geautoriseerd en waaraan toestemming is verleend om bevoegdheden uit te oefenen volgens het hierbij behorend voorschrift φ_{sec} .¹⁴

Ook worden in een systeem de rechtsgevolgen geconcretiseerd in geval een voorschrift niet correct wordt uitgevoerd of niet wordt nagekomen. Hiervoor geldt de formule

θ_1 : als $c = \varphi(\varepsilon)$ dan r_1 anders r_2

op grond waarvan de rechter r_1 en r_2 in zijn beslissing tot uiting brengt.

Voor het ontwerp van een systeem wordt gebruik gemaakt van de systeemtheorie.¹⁵ Daaruit kan worden afgeleid de wijze van besturing voor het bereiken van de doelstelling, de te realiseren functie, de geëigende systeemstructuur en de werkwijze waarop het systeem zo doelmatig mogelijk functioneert. Opgemerkt wordt dat de begrenzing van datgene wat als een systeem wordt beschouwd bepaald wordt door het doel van het onderzoek of door het doel van de realisatie. Bijvoorbeeld Canaris behandelt systeemdenken en systeembegrip in de jurisprudentie,¹⁶ terwijl Raz de wetten als een rechtssysteem beschouwt.¹⁷ Normtheorie en systeemtheorie leveren op deze wijze gezamenlijk een kennistheoretische bijdrage aan het ontwerp en functioneren van een rechtssysteem.

Een kennistheoretische bijdrage betekent dat niet een bestaande structuur als uitgangspunt wordt genomen maar dat op grond van de theorie een doelmatige structuur wordt ontworpen. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van informatietechnologie voor een optimale systeemrichting en een efficiënte werkwijze. Bijvoorbeeld de rol van de burger of belastingplichtige als actor of sensor wordt steeds minder doordat de actie die voortvloeit uit het belastbare feit wordt geïnitieerd vanuit andere ICT-systemen. In de normtheorie voor het fiscale systeem zijn bijvoorbeeld functievoorschriften gedefinieerd die vervolgens in het systeem kunnen worden geformuleerd als dynamische en zelflerende functievoorschriften. Daarmee wordt bedoeld dat op elk tijdstip het functievoorschrift φ actueel alle rechtsregels bevat van

14 ‘permissief’ staat voor toestemming verleend, gedelegeerd, uit te oefenen, uitvoeren, e.d. Bijvoorbeeld ‘door Onze Minister te stellen voorwaarden’ betekent dat de minister is gekwalificeerd en aan hem toestemming is verleend om voorwaarden op te stellen volgens voorschrift φ_{sec} .

15 Zie hiervoor paragraaf 6.1.

16 C-W. Canaris, *Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz*, Duncker & Humblot Berlin 1983.

17 J. Raz, *The concept of a legal system*, Clarendon Press Oxford 2003.

wetgever en rechtspraak, en zo nodig φ zelf aanvult of wijzigt. Als voorbeeld neem ik stelling 5 uit het proefschrift van Koelewijn:¹⁸

‘De computer is steeds beter in staat open rechtsnormen toe te passen waardoor kennissystemen in de komende vijftig jaar een grotere rol gaan spelen in complexe rechtsgebieden.’

Nemen we aan dat bedoeld wordt te stellen dat de computer de regelgever steeds beter in staat stelt open normen toe te passen, dan kan uit de normtheorie een systeem van normen worden geconstrueerd waarin dit mogelijk wordt. Uit de voorgaande theorie blijkt dat de huidige regels voor de onderscheiden soorten normen – niet alleen open normen – kunnen worden omgezet vanuit de formele wetteksten in hiermee overeenkomende software algoritmen.¹⁹ De vorm verandert maar niet het resultaat. Wel moet een keuze worden gemaakt op welke vorm door de regelgever het stempel van legaliteit of geldigheid wordt gezet.²⁰ Op grond van de informatie waarover het systeem kan beschikken is het mogelijk om per norm een resultaat voor te stellen dat als voorlopig juridisch juist wordt aangemerkt.²¹ Het systeem genereert dus objectief de best mogelijke uitkomst die als voorlopig juist wordt beschouwd. De belastingplichtige kan hierop reageren door: akkoord of niet akkoord.²² In geval van niet akkoord volgt beoordeling door de rechter volgens de beslissingsmodellen $\omega(\theta_1)$ of $\omega(\theta_2)$: zijn er feiten of omstandigheden waarmee het systeem geen rekening heeft kunnen houden terwijl dat welbeschouwd had moeten. In de beoordeling kan de rechter gebruik maken van of ondersteund worden door kennissystemen.

De dynamische functies, in het onderzoek functievoorschrift φ , zijn op elk moment actueel bijgewerkt. Overigens zijn andere vormen voor φ ook mogelijk, bijvoorbeeld een actie, een beslissing, een uitspraak of een constructie.

Deze functievoorschriften hebben een algoritmische vorm die zich nauwkeuriger laten formuleren en eenvoudiger in software kan worden omgezet.²³ Uitvoering of nakoming van een φ geeft het actuele resultaat $y = \varphi(\varepsilon)$.

18 W.I. Koelewijn, *Privacy en politiegegevens*, diss. Leiden, Leiden University Press 2009. Open normen worden hierin niet gedefinieerd, wel op p. 206 in vragende zin vermeld of open normen en ruime beoordelingsvrijheid zich verstaan met ICT-ontwikkelingen en waarborgen van de privacy.

19 Zie ook aanhangsel II.

20 Daarbij dienen meerdere aspecten in overweging te worden genomen zoals begrijpelijkheid, betrouwbaarheid, verifieerbaarheid van het resultaat, etc.

21 Ter vergelijking kan gedacht worden aan het vrijwel volledig geautomatiseerd systeem voor snelheidscontrole. Vanuit de vaststelling van het feit van de overtreding wordt het resultaat als vaststaand en juist aangenomen, tenzij (...).

22 Een nevenaspect is een verschuiving naar de overheid in de informatie- en kennisverhouding tussen overheid en burger.

23 Zie bijvoorbeeld de systemen van de belastingdienst waaruit op grond van de vooraf ingevulde aangifte de verschuldigde belasting als vermoedelijk juist wordt aangegeven.

De bestaande structuur is nog steeds de klassiek indeling in wetboeken, hoofdstukken, afdelingen en artikelen, een statische indeling die nog stamt uit de Romeinse tijd.²⁴ Een nieuwe structuur kan worden gevormd naar de huidige mogelijkheden met zelflerende algoritmen en software-agents. Een rechtssysteem functioneert in een maatschappelijk systeem dat naar zijn aard dynamisch is en waarin informatie via netwerken beschikbaar is. Zichtbaar heeft dit nu al invloed op de werkwijze van het fiscale systeem, de functie van de belastingplichtige als actor en sensor kan in veel gevallen vervallen omdat vanuit andere bronnen de vereiste informatie verplicht moet worden toegezonden ten behoeve van het systeem.

Tevens kan het onderscheid in soorten normen worden toegepast in het ontwerp van een rechtssysteem, het onderscheid moet een bepaald doel dienen. Een dergelijk onderscheid kan bijvoorbeeld van nut zijn voor het volgen van de onderscheiden normen in het systeem en voor terugkoppeling naar de normgever of naar de normgebruiker. Anders gezegd, het praktische nut van een normtheorie wordt tot uitdrukking gebracht in het hierop ontwikkelde rechtssysteem, het theoretisch nut in de rechtswetenschap.

24 Voor 'eeuwig' vormgegeven in de Digesten en in de bekendmaking van Justinianus op 16 december 533 voorzien van sancties voor eenieder die het waagt andersluidende commentaren of teksten te plaatsen. J.E. Spruit et al (red), *Corpus Iuris Civilis II*, Walburg Pers Zutphen 1995, p. 72-73, nr. 22 en 23.